

ایران شناسی در ژاپن^۱

ایرج پارسى نژاد

مقدمه

واقعیت این است که محرک اصلی ژاپنی‌ها در کار تحقیقات ایرانی اگر در آغاز با اغراض سیاسی و نظامی همراه بوده، در سی ساله اخیر نیت سودجویانه اقتصادی و بازرگانه محض داشته است. در همان قدم اول ایجاد رابطه، یعنی سال ۱۸۸۰، که دولت ژاپن نخستین هیأت سفارت خود را به ایران می‌فرستد تنها مأموریتی که به این هیأت واگذار می‌گردد بررسی وضع اقتصادی و بازرگانی ایران برای بازاریابی محصولات ژاپنی است که در آن زمان جای رقم عمده صادراتشان شناخته می‌شد. بنابراین چندان غیر قابل انتظار نیست که سالهای اخیر بخصوص پس از بحران نفت در دهه ۱۹۷۰ و سفر نخست وزیر وقت ژاپن خاورمیانه و از جمله ایران، تأسیس مؤسسات تحقیقاتی و علمی مربوط به این کشور، حمایت مالی دولت ژاپن ضروری تشخیص داده می‌شود تا در حاشیه و تحقیق در امکان گسترش همکاری‌های اقتصادی و فنی و غیره مطالعه‌ای هم در اوضاع گذشته و حال انسانی ایرانیان هم بشود که به هر حال حاصل غالب این مطالعات هم می‌تواند در خدمت سودجویی‌ها باشد.

از این رو عجیب نیست وقتی می‌بینیم انجمن‌ها و مؤسسات پژوهشی زیادی در سی ساله اخیر در ژاپن با حمایت مالی دولت سر بلند می‌کنند که البته بعضی از آنها در مطالعه در میراث تاریخی و فرهنگی ایرانیان می‌پردازند، بخصوص در سالهای پس از انقلاب ایران که کار تحقیق و تدریس‌های ایران‌شناسی در بیشتر مؤسسات شرق‌شناسان جهان به علت سردی یا قطع روابط سیاسی و اقتصادی و فرهنگی با دولت ایران راکد است.

۱- به نقل از پژوهشگران، شماره ۱۷، نشریه خبری پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

ژاپنی‌ها با خط مشی معروف خود، یعنی گریز از درگیریهای سیاسی و توجه به منافع تجاری، توانسته‌اند با ایجاد حسن روابط سیاسی با دولت ایران، از تسهیلات امکان تحقیق عملی و مستقیم در ایران نیز برخوردار باشند و به بازار مطالعات ایران‌شناسی خود رونق دهند.

اما گذشته ازین واقعیت، نمی‌توان انکار کرد که ژاپنی‌ها در کار تحقیقات ایرانی خود به علت آگاهی از میراث تاریخی و فرهنگی قدیم و غنی ایرانیان و پیوند دوهزارساله آن، از طریق جاده ابریشم، با تاریخ کهنسالشان برای ایرانیان احترام و آبرو و حیثیتی تاریخی قائلند و تلقی و تصورشان از ایران و ایرانیان با شناخت و داوری بسیاری از ملل تازه به دوران رسیده صنعتی امروز که منابع اطلاعاتشان را خبرهای رسانه‌های گروهی غرب می‌سازد متفاوت است.

ژاپنی‌ها می‌دانند زمانی که فرهنگ درخشان ایرانی در عصر ساسانیان به چین و کره راه یافت، ایشان که در آن زمان وام‌دار و میراث خوار فرهنگ این دو ملت بودند، توانستند با بخش ناچیزی از تمدن و فرهنگ ایرانی آشنا شوند. هم‌اکنون در گنجینه شوسوین Shosoin در نزدیکی نارا، پایتخت قدیم ژاپن، آثار تاریخی گرانبهای عصر ساسانی ایرانی، از قبیل، کاسه‌های شیشه‌ای، جام‌های بلورین و سفالین و فلزی، پارچه‌ها و جامه‌های زربفت و آلات موسیقی نگهداری می‌شود که گواه پیوند تاریخی دو ملت است.

با این همه با چنین پیوند تاریخی درازی ژاپنی‌ها به علت انزوای دویمت و پنجاه ساله خود تا سال ۱۹۶۸ تنها به تحقیقاتی درباره فرهنگهای چین و کره و مغولستان دست می‌زدند. ازین سال به بعد بود که هم‌زمان با آغاز اصلاحات میجی Meiji و ایجاد ارتباط با جهان خارج به مطالعه و پژوهش در فرهنگ کشورهای اروپایی نیز پرداختند. اما متأسفانه حقیق در فرهنگ کشورهای آسیایی، مانند: ایران همچنان فرو گذاشته شد تا پایان جنگ جهانی دوم که پژوهشهای ایران‌شناسی در ژاپن در تأثیر راه و رسم ایران‌شناسان اروپایی به ریح پاگرفت و از آن جا که گذشته از علوم و فنون نمی‌خواستند در مطالعات علوم انسانی از اروپائیان عقب بمانند، درین کار بسیار کوشیدند و با تأسیس مؤسسات و انجمن‌های

متنوع و انجام تحقیقات و نشر کتابها و مقالات به حاصل پربار امروزی دست یافتند.

مؤسسات و انجمن‌های تحقیقاتی ایرانی

بخش زبان و ادبیات فارسی، به‌طور مستقل، در سال ۱۹۶۱ در دانشگاه مطالعات خارجی اوزاکا و در ۱۹۸۱ در دانشگاه مطالعات خارجی توکیو تأسیس شد. هر یک ازین دو دانشگاه هر سال بیست تن دانشجوی ژاپنی را برای دوره لیسانس و داوطلبانی مشتاق و مستعد را برای دوره فوق لیسانس می‌پذیرد. از امسال که دوره دکتری درین رشته تأسیس شد، یک دانشجو موفق به گذراندن این رشته و ورود به دوره دکتری در رشته زبان و ادبیات فارسی دانشگاه مطالعات خارجی توکیو شده است.

این دانشجویان در زمان تحصیل خود از آموختن زبان فارسی با ادبیات و تاریخ و تمدن و فرهنگ ایرانی نیز آشنا می‌شوند. با آنکه بیشتر دانشجویان این بخش ازین دو دانشگاه پس از فراغت از تحصیل به کارهای مفایر با رشته تحصیلی خود می‌پردازند، با این همه در میان ایشان جوانان با استعدادی پیدا می‌شوند که مایلند به مطالعه و تحقیق خود درباره ایران ادامه دهند. معلمان و محققان ژاپنی بسیار که امروزه در سراسر ژاپن با کشورهای دیگر جهان به تدریس و تحقیق در مباحث مختلف ایران‌شناسی اشتغال دارند غالباً فارغ‌التحصیلان همین دانشگاه‌ها هستند.

جزین دو دانشگاه دولتی و دانشگاه ملی دایتو بونکا Dito Bunka که دارای بخش مستقل زبان فارسی است، در دانشگاه‌های ملی واسدا Vaseda، کیو Kcio، توکای Tokai در توکیو و بعضی دانشگاه‌های ملی دیگر در شهرهای ژاپن، زبان فارسی به صورت جنبی تدریس می‌شود.

گذشته از دانشگاه‌ها، که با آموزش زبان و ادبیات فارسی سر و کار دارند، مؤسسات و انجمن‌های علمی دیگری نیز در ژاپن به کار تحقیق درباره ایران می‌پردازند که مهم‌ترین آنها انجمن مطالعات شرقی در ژاپن Nippon Oriento Gakki (The Society for Near Eastern Studies in Japan) است که در ۱۹۶۵ تأسیس شده و پرنس تاکاهیتومی‌کاسا

Takahito Mikasa برادر امپراطور فقید ژاپن، که خود متخصص تاریخ قدیم ملل شرق است، سرپرستی افتخاری آن را برعهده دارد و مقام و موقع او موجب تقویت این انجمن شده است.

با آغاز بحران نفت در سال ۱۹۷۳ و انقلاب ایران در ۱۹۷۹ توجه ژاپنی‌ها به ایران بیشتر شد، تا آنجا که آنها را به تأسیس مؤسسات پژوهشی دیگری برانگیخت که گذشته از اقتصاد ایران به رشته‌های دیگری برای شناخت بیشتر ایران بپردازد. از جمله مهمترین آنها می‌توان از انجمن ژاپنی مطالعات خاورمیانه (Nippon Chuto Gakki the Japan Association for Middle East Studies مرسسه فرهنگی شرقی (The Institute of Oriental Culture) وابسته به دانشگاه توکیو، و مؤسسه زبانها و فرهنگهای آسیایی و آفریقایی (The Institute for the study of Ajia Afurica Gengo Bunka Kenkyusho of Languages and Cultures of Asia and Africa یاد کرد که تحقیقات مربوط به علوم انسانی و علوم اجتماعی ایران بخش مهمی از کار آنهاست. جز اینها مؤسسات تحقیقاتی دیگری وجود دارند که صرفاً به مسائل اقتصادی ایران می‌پردازند از میان آنها مؤسسه اقتصاد خاورمیانه (The Japanese Institute of Chuto Middle Eastern Economics Keizaikenkyusho و مؤسسه اقتصاد کشورهای در حال توسعه (Aja Keizai Kenkyusho (The Institute of Developing Economies) را می‌توان نام برد که از حمایت مالی وزارت اقتصاد ژاپن برخوردار است.

انجمن ژاپنی مطالعات خاورمیانه گذشته از برگزاری جلسات سالانه سخنرانیهایی علمی هر سال نشریه‌ای به نام AJAMES منتشر می‌کند که دربرگیرنده مقالات پژوهشی محققان مسائلی کشورهای خاورمیانه است و مؤسسه اقتصاد خاورمیانه نیز سالانه نشریه تحقیقاتی *Gandai Chuto-Kenkyo* را انتشار می‌دهد و دارای یک مرکز پژوهش است که محل آن قبلاً در تهران بود و اکنون به قاهره منتقل شده است. همچنین مؤسسه خاورمیانه ژاپن (Chuto-Ehosa-Kai (The Middle East Institute of Japan که از سال ۱۹۹۵ تأسیس شده و به گردآوری اطلاعات مسائل روز کشورهای خاورمیانه می‌پردازد و ماهانه

مجله تحقیقات خاورمیانه *Chuto Kenkyo* را منتشر می‌کند که از آن به عنوان «خبرهای خاورمیانه» *Chuto Tsuho* نیز یاد می‌شود.

باستان شناسی

تحقیقات ژاپنی‌ها در حوزه باستان‌شناسی تا پیش از جنگ جهانی دوم، مانند حوزه‌های دیگر تحقیقاتی، تنها به ژاپن و چین و کره و مغولستان منحصر بود، اما پس از جنگ به کاوش‌های باستان‌شناسی در سرزمین‌های دیگر، از جمله ایران نیز، پرداختند. از مهمترین آنها هیأت اعزامی وابسته به دانشگاه توکیو به سرپرستی نامیواگامی *Namio Egami* چندین بار به ایران سفر کرد^۳ و در کاوش‌های خود در دهه ۱۹۵۶ تا ۱۹۶۵ در مناطق شمال و غرب و جنوب ایران دست به حفاری و اکتشاف زد. قدمت برخی از مقابر اکتشافی این هیأت در منطقه دیلمان به عصر مفرغ (هزاره دوم پیش از میلاد) باز می‌گردد. این هیأت در سال ۱۹۶۵ به تحقیق در تاریخ هنر در آثار طاق بستان (نزدیک کرمانشاه، شمال غربی ایران) پرداخت و حاصل تحقیقات خود را در یازده جلد مصور منتشر کرد. این هیأت در سالهای ۱۹۷۶-۱۹۷۸ بررسی‌های خود را در نقوش باستانی طاق بستان تکمیل کرد؛ حاصل این بررسی‌ها در مطالعات تطبیقی در هنرهای امپراتوری ساسانی، رومی، بیزانس، تانگ *Tang* و تاریخ روابط شرق و غرب سودمند است. پس از بازنشستگی آگامی، شین‌جی فوکای *Shinji Fukai* به تحقیقات همکار خود ادامه داد و کتابهایی در شناساندن هنرهای باستانی ایران انتشار داد. همچنین تسوکوشو میکامی *Tsuguo Mikami* کارشناس آثار سفالین باستان در پی کاوش‌های خود در ایران کتاب «سفال ایران» را منتشر کرد.

حاصل مجموعه این کاوش‌ها و پژوهش‌های ژاپنی‌ها در آثار باستانی ایران، در پی

۳ اعضای هیأت مرکب بود از: شین جی فوکای *Shinji Fukai*، کاتسومی تانابه *Katsumi Tanabe*، توشیو ماتسونانی *Toshio Matsutani*، آکیرا هوری *Akira Hori*، سادابروکی واتانابه *Sadayuki Watanabe* و

یوشیماسا چیونوبو *Yoshimasa Chiyonobu*.

مطالعات اروپائیان، سهم ایران را در تاریخ تمدن و فرهنگ بشری نمایانده است.

ادبیات و علوم انسانی

زبان و تاریخ و فرهنگ ایران باستان

واقعیت این است که کنجکاوی در شناختن متون بودایی، پژوهشگران ژاپنی را به تحقیق در تاریخ و زبان ایران باستان کشاند. آنها درین حوزه از نظر روش تحقیق در تأثیر پژوهشگران اروپایی بوده‌اند که سال‌ها پیش از ایشان این راه را طی کرده‌اند.

آتسوجی آشیکاگا Atsuji Ashikaga بنیانگذار و پیشرو پژوهش در زبان و تاریخ و فرهنگ ایران باستان در ژاپن بوده است. او در پاریس نزد هانری ماسه Henri Masse ایران‌شناس فرانسوی با زبان و تاریخ و فرهنگ ایرانی آشنا شد و زبان‌های سنسکریت و اوستایی و فارسی باستان و فارسی میانه را نزد امیل بنونست Emile Benveniste آموخت، پس از بازگشت به ژاپن کتابهایی در معرفی زبان و تاریخ و فرهنگ ایران باستان نوشت که «اندیشه‌های دینی ایرانی» از جمله آنهاست و به تدریس زبان‌های فارسی باستان و فارسی میانه پرداخت و شاگردانی پرورد که شایسته‌ترین شان گیکیوایتو Gikyō Ito بود. ایتو نیز به تدریس زبانهای فارسی باستان و سنسکریت پرداخت و مشکلاتی را در شناختن متون کهن بودایی حل کرد. علاوه براین او دربارهٔ دین زرتشت نیز به پژوهش پرداخت و بخشی از کتاب اوستا را به ژاپنی ترجمه کرد. روش پژوهش او در کتاب اوستای زرتشت براساس تحقیق در متون بودایی بود.

این دو استاد دانشمند (آشیکاگا و ایتو) که در آموزش زبانهای باستانی ایران پیشرو بوده‌اند شاگردانی تربیت کرده‌اند که امروزه هریک از ایشان در رشتهٔ خود صاحب‌نظر شده است. از جمله ایشان ایچی ایموتو Eichi Imoto است که از دانش خود در زبان و فرهنگ ایران باستان در کار مطالعه تطبیقی در اساطیر ایرانی سود جست و کتاب‌ها و مقالات بسیاری در مقایسهٔ اساطیر ایرانی و چینی و ژاپنی نوشته است. دیگری کویچی کامیوکا Kouji Kamyoka است که تحصیلات خود را در اوستاشناسی در دانشگاههای پنسلوانیا

و هاروارد ادامه داد و در بازگشت به ژاپن به تدریس آموخته‌های خود پرداخت. از شاگردان ممتاز او یوتاکا یوشیدا Yutaka Yoshida است که او نیز برای تکمیل تحصیل خود در زبان‌های قدیم ایرانی به مدرسه مطالعات شرقی و آفریقایی لندن (School of Oriental and African Studies) رفت و در آنجا زبان سفدی را نزد سیمز ویلیامز Sims Willims به خوبی آموخت تا آنجا که امروزه در میان متخصصان این زبان از بهترین آنهاست. از متخصصان دیگر زبان‌های قدیم ایرانی در ژاپن باید از یوتاکا کوماموتو Yutaka Komamoto شاگرد درسدن Dresden استاد زبان‌های قدیم ایرانی در دانشگاه پنسیلوانیای آمریکا یاد کرد که علاوه بر زبان کهن ختنی بر زبان‌های اوستا و پهلوی نیز احاطه دارد و همچنین از کایگونودا Kaigo Noda زبان‌شناسی که در بازسازی آثار زبان‌های سفدی و پهلوی مطالعه می‌کند.

از محققان ژاپنی که به تحقیق در تاریخ و فرهنگ و دین قدیم ایرانی پرداخته‌اند جز ایشدا E. Ishida و گامو E. Gamu که پیش از جنگ جهانی دوم مقالات و کتابهایی در معرفی و بررسی تاریخ و فرهنگ و دین‌های قدیم ایران نشر داده‌اند باید از سوسوموساتو Susumu Sato و تویوکوکاواسه Touko Kawase یاد کرد که هر دو از متخصصان تاریخ ایران در عصر هخامنشیان هستند. همچنین یومیکو یاماموتو Yomiko Yamamoto که نزد مری بویس Merry Boys در مدرسه مطالعات شرقی و آفریقایی لندن (SOAS) به مطالعه در دین زرتشت پرداخته و از صاحب‌نظران این رشته شده است.

تاریخ قرون وسطی: اشتراک تاریخی ایران با ایلخانان مغول در قرون وسطی گروهی از محققان ژاپنی تاریخ چین را به مطالعه درین دوره از تاریخ ایران کشانده است. زیرا آنها در مسیر پژوهش‌های خود در سرزمین‌های آسیای مرکزی، به عنوان قلمرو چین، از مطالعه تاریخ ایران، که در دوره‌ای از تاریخ قرون وسطی در تسلط مغولان بوده ناگزیر بوده‌اند. درین زمینه تروهاندا Toru Hanceda متخصص تاریخ و زبان و فرهنگ آسیای مرکزی و ترکستان و مغولستان از پیشروان است. او با بنیانگذاری «انجمن مطالعات تاریخ خاور دور» مورخان این رشته از تاریخ قرون وسطی راگرد هم آورده و راه مطالعه درین دوره از تاریخ را

گشود. فرزند دانشمند او آکیرا هاندا Akira Handa راه پدر را دنبال کرد و پس از تحصیل تاریخ مشرق در دانشگاه توکیو به دانشگاه پاریس رفت و در آنجا تحصیلات خود را در تاریخ آسیای مرکزی و ترکستان ادامه داد و کتابها و مقالات بسیاری نوشت و درین آثار به تاریخ گذشته ایران نیز نظر داشت. فرزند او کوئیچی هاندا Koichi Handeda و برادرزاده او ماساشی هاندا Masashi Handeda نیز هر دو متخصص تاریخ عصر صفویه ایران هستند و در مطالعات ایرانی صاحب‌نظرند پس از خاندان هاندا باید از مینوبو هوندا Minobu Honda یاد کرد که او نیز در پی مطالعه تاریخ چین و ترکستان و مغولستان به تحقیق در تاریخ قرون وسطی ایران، بخصوص دورهٔ ایلخانان مغول، علاقه‌مند شد و با تحصیل در دانشگاه کمبریج انگلستان نزد ولادیمیر مینورسکی، ایران‌شناس دانشمند، با تاریخ و فرهنگ ایران بیشتر آشنا شد و در بازگشت به ژاپن مطالعات خود را در تاریخ ایران ادامه داد و چند سفر پژوهشی به ایران کرد و هیأتی را برای تحقیق در قلعه‌های اسماعیلیان در درهٔ الموت و قهستان ایران سرپرستی کرد و حاصل پژوهش‌های خود را انتشار داد.

از محققان دیگر ژاپنی در تاریخ قرون وسطی ایران می‌توان از ایجی مانو Eiji Mano متخصص تاریخ تیموری، کوسکه شیمیزو Kosuke Shimizu و کوزوایتانی Kozo Itani در تاریخ سلجوقیان روم و هیروتوشی شیمو Hirotooshi Shimo در حکومت ایلخانان مغول در ایران یاد کرد.

تاریخ معاصر

نسل جدید محققان ژاپنی نیز مانند محققان ایران‌شناس کشورهای دیگر جهان، برخلاف نسل پیشین اروپایی، به تاریخ جدید و معاصر ایران علاقهٔ بیشتری نشان می‌دهند. ظاهراً کنجکاوی ایشان درین دوره از تاریخ ایران بیشتر از آن روست که مسائل تازه و حادی که این کشور کهنسال را در سال‌های اخیر بر سر زبان‌ها انداخته تحلیل کنند و زمینه‌های تاریخی این مسائل را در یک قرن پیش بازشناسند.

این رشتهٔ تحقیقات با هیروشی کان‌گایا Hiroshi Kan Kagaya آغاز شد که با انتشار

تاریخ جدید ایران در ۱۹۷۵ به تحلیل طبقات جامعه ایرانی از انقلاب مشروطه به پرداخت و از ظهور طبقه جدید جوانان کم سواد روستایی خبر داد که در تاریخ گذشته هیچ‌گونه نقشی نداشتند، اما از انقلاب مشروطه به بعد وارد کارهای سیاسی و اجتماع شدند. نویسنده درین کتاب کوشیده است تا به جای شرح حوادث تاریخی به تحلیل جوامع معاصر ایران بپردازد و بر نقش تاریخی مردم ایران تأکید کند.

در پی انتشار این کتاب و حوادث سیاسی و اجتماعی ایران محققان جوان ژاپن بررسی تمایلات طبقاتی مردم ایران پرداختند. ماکوتوهاچی اوشی Koto Hachioshi در مقالات تحقیقی خود به تحلیل تمایلات احزاب و نیروهای اجتماعی و مذهب جریان انقلاب مشروطه ایران دست زد و به بررسی روزنامه‌های سخنگوی جناح عقیدتی همزمان با انقلاب مشروطه پرداخت و ماسایوکی یاماثوچی Yayoki Yamauchi ضمن بررسی انقلاب روسیه، جهان اسلام، نقش تاریخی احزاب کمونیست ایران را مورد توجه قرار داد. همچنین این گروه از محققان برای تحلیل تمایلات سیاسی اجتماعی تاریخ معاصر ایرانی مطالب و مقالات نخستین نشریات فارسی را، که سابقه آن یکصد و پنجاه سال پیش می‌رسد، منبع قابل اعتنا دانستند. و همچنین بررسی اندیشه احمد کسروی مورخ و متفکر معاصر ایرانی از هیروشی کاگایا بحث و نقد تمایلات فکری گوناگون تاریخ یکصدساله اخیر ایران موضوع مقالات پژوهشی این گروه شده است. موریوفوجی Morio Fujii در تحلیل اندیشه‌های اجتماعی میرزافتحعلی آخوندزاد طالبوف تبریزی مقالاتی نوشته است. شوهو کوماکی در مقالاتی افکار میرزاملکم معرف حقوق سیاسی و فلسفه حکومت غربی در ایران را بررسی کرده و نظریات سیاسی اجتماعی او را در روزنامه قانون و همچنین در بنیاد فراماسونری برشمرده است.

ناگفته نماند که همو رساله آشفنگی در فکر تاریخ «اثر دکتر فریدون آدمیت»، بنیانگذار تحلیل اندیشه‌های بسیاری ازین نشریات که در دوره سلطنت استبدادی ناصرالدین شاه قاجار در خارج از ایران منتشر می‌شد مبلغ افکار تجدد خواهانه بوده‌اند و در جنبشهای آزادیخواهانه مردم ایران تأثیر داشته‌اند. ماکوتوهاچی اوشی، شوهی کوما

Shohei Komaki، هیتوشی سوزوکی Hitoshi Suzuki و تاکو کورودا Taku Kuroda به ترتیب با تحلیل مقالات روزنامه‌های انجمن، قانون، اختر و جنگل، اصول فکری و عقیدتی نهضت‌های سیاسی و اجتماعی ایرانیان را در قرن پیش نمایانده‌اند.

تحلیل اندیشه‌های متفکران ایرانی در قرن نوزدهم به قصد شناختن هویت فکری جامعه معاصر ایرانی، از رشته‌های پژوهشی جدیدی است که توجه برخی از محققان جوان ژاپنی را به خود جلب کرده است.

تحقیق در تاریخ اجتماعی - اقتصادی معاصر ایران نیز مورد توجه ایران شناسان ژاپنی بوده است. درین زمینه شوکواوکازاکی Shoko Okazaki مقالاتی در توضیح اوضاع اقتصادی ایران در قرن نوزدهم نوشته است.

از نظر محققان ژاپنی بازاریابی اقتصادی در ایران، گذشته از آگاهی از میزان و نوع درخواست کالا، نیازمند شناخت علمی از خصوصیات تاریخی، اجتماعی، فرهنگی و دینی شهرهای ایران است. این عوامل در ایجاد رشته تحقیقات شهری Urban Studies در ایران مؤثر بوده است و تاکنون مقالاتی از تسوتوموساکرموتو Tsutomu Sakamoto درباره تحولات اجتماعی شهر تهران در قرن نوزدهم و همچنین سلسله مقالاتی از او درباره بازار در اصفهان منتشر شده و رشد نظام بازرگانی را درین شهر بررسی کرده است. هیروماساکانو Hiromasa Kano نیز در مقاله‌ای به رشد شهر تهران و تحولات اجتماعی این شهر در روزگار ما توجه کرده است و بر آنست که پدیده‌های صنایع جدید درین شهر فاصله‌های طبقاتی را بیشتر کرده است.

تاریخ اسلامی

هر چند اسلام شناسی در ژاپن خود منقره‌ای است که جدا از ایران شناسی باید به آن پرداخت، اما چون به در حال فرهنگ اسلامی طی هزار و چهارصد سال گذشته با فرهنگ ایرانی در آمیخته است، درین جا می‌توان از تنی چند از مؤلفان تاریخ و معارف اسلامی آثارشان در ژاپن یاد کرد.

شینجی ماتسوجیما Shinji Maemima مترجم داستانهای هزار و یک شب *Arabian Nights* و سفرنامه این بطوطه در این زمینه از پیشروان است. او با نوشتن کتابهایی در زمینه تاریخ اسلام و فرهنگ اسلامی در معرفی این دین به ژاپنی ها کوشید. در این زمینه نوشی هیکو ایزوتسو Toshihiko Izutsu شاخص ترین دانشمند است. او که از استادان فلسفه تطبیقی ژاپن است با مطالعه فلسفه آسیایی و فلسفه یونان و به دنبال آن فلسفه اروپایی با فرهنگ اسلامی آشنا شد و قرآن را به ژاپنی ترجمه کرد و تاکنون آثار بسیاری در مقایسه فلسفه های شرق دور و تصوف اسلامی و ایرانی نوشته است که خدا و انسان در قرآن (به انگلیسی) از جمله آنهاست.

جوهره شیمادا Johei Shimada مترجم کتاب سیره النبی نوشته ابن اسحاق نیز کتابهایی درباره دین اسلام و حکومت و جامعه اسلامی نوشته است که رساله دولت و جامعه در اسلام از مهمترین آنهاست.

جز اینان محققانی نیز به تحقیق در آثار و افکار متفکران اسلامی پرداخته اند از میان ایشان می توان از یوزواتیگاکی Yuzo Itajaki در تاریخ اسلام، کوبچیرو ناکامورا Koijiro Nakamura پژوهشگر آثار غزالی، شیگرو کامادا Shigeru Kamada، آکیرو ماتسوموتو Akiro Matsumoto، تاکشی تاکاماتا، محققان، ملاصدرا و ماسانالی تاکشی Masatalea Takeshita پژوهشگر آثار ابن عربی یاد کرد.

گذشته از تحقیق درباره تاریخ و فرهنگ اسلامی و شرح افکار و آثار متفکران اسلامی در سالهای اخیر پژوهشهایی درباره سنتها و آیین های اسلامی صورت می گیرد. درین پژوهشها محققان ژاپنی می کوشند تا این سنت ها را از دیدگاه جامعه شناسی و اقتصادی و سیاسی بررسی کنند.

ادبیات فارسی

تا آن جا که من می دانم قدیم ترین اثر باقی مانده در تحقیقات ادبی ایران در ژاپن کتابی است با از آراکی A. Araki عنوان «تاریخ ادبیات ایران از عصر اوستا تا پایان قرن نوزدهم میلادی».

آراکی که زبان و تاریخ و فرهنگ ایران را نزد ویلیام جکسون William Jackson (۱۸۹۵-۱۹۳۵) مستشرق امریکایی آموخت، پس از بازگشت به ژاپن مطالعات خود را در مباحث ایران شناسی دنبال کرد و کتاب یادشده را در سال ۱۹۲۲ منتشر کرد.^۱ ضمناً همو رباعیات خیام را برای نخستین بار از فارسی به ژاپنی ترجمه کرد.

پس از او، ریچی گامو Rieichi Gamou (۱۹۷۷-۱۹۰۱) در تحقیق و تدریس و ترجمه ادبیات فارسی کوشش بسیار کرد و در حقیقت او درین کار بنیان‌گذار بود. گامو کتاب «تاریخ و فرهنگ ایران» را در سال ۱۹۴۱ انتشار داد و در آن برای نخستین بار به شرح احوال و آثار شاعران و نویسندگان کلاسیک ایرانی پرداخت. پس از آن گامو ترجمه‌ای از گلستان سعدی، غزلیات حافظ (۱۹۵۵)، مجموعه آثار ادب فارسی ۱۹۶۴ و خلاصه‌هایی از گلستان و بوستان سعدی و مثنوی مولوی را به ژاپنی منتشر کرد.

ناگفته نماند که پیش از گامو، ایزو ساوا Eizo Sowa گلستان سعدی را به ژاپنی ترجمه کرده بود (۱۹۵۱) و در کتابی به نام دیوان شرقی، منتخباتی از غزلیات حافظ و رباعیات خیام را به ژاپنی فراهم آورده بود. در پی ایشان، تسونو کورو یاناگی Tsunco Kuroyanagi پرکارترین و سرشناس‌ترین استاد و مترجم زبان و ادبیات فارسی در ژاپن است که بیشترین شاهکارهای ادبیات کلاسیک فارسی به همت او به ژاپنی ترجمه شده است. او پس از همکاری با استادش گامو در انتشار مجموعه آثاری از ادبیات کلاسیک ایران در ۱۹۶۴ تا به امروز گذشته از ترجمه متن کامل قابوسنامه کیکاوس ابن اسکندر، چهارمقاله نظامی عروضی، گلستان و بوستان سعدی، غزلیات حافظ، رباعیات خیام و هفت پیکر

۱- پیش از این کتاب در سفرنامه‌های ژاپنی‌ها به ایران از زبان و تاریخ و فرهنگ ایران به طرز پراکنده یادشده بود. از جمله در سفرنامه آکیوکاسا، نخستین وزیر مختار ژاپنی که خاطرات خود را از ایران در کتاب «سرزمین کوریر»، در ۱۹۳۵ انتشار داد. درین کتاب خلاصه‌ای از شاهنامه فردوسی، گلستان و بوستان، غزلیات حافظ، مثنوی مولوی، رباعیات خیام و قابوسنامه کیکاوس بن اسکندر ترجمه شده و دوره‌ای از تاریخ ادبیان ایران (عصر صفاریان تا پایان تیموریان) نیز توصیف شده است.

نظامی خلاصه‌ای از داستانهای شاهنامه فردوسی را نیز از فارسی به ژاپنی برگردانده است. از جمله آثار دیگر این دانشمند سختکوش تألیف فرهنگهای فارسی به ژاپنی و ژاپنی به فارسی است که مرجع سودمندی برای محصلان و محققان زبان و ادبیات فارسی است.

کورویاناگی طی سی سال تدریس زبان و ادبیات فارسی در ژاپن شاگردان بسیاری پرورده که برخی از ایشان امروز در دانشگاه‌های ژاپن به مقام استادی رسیده‌اند. امیکو اکادا Emiko Okada از جمله ایشان است که او نیز منظومه‌های غنایی خسرو شیرین و لیلی و مجنون و اسکندرنامه از نظامی گنجوی ویس و رامین فخرالدین اسعد گرگانی را از فارسی به ژاپنی برگردانده است.

گذشته از ادبیات کلاسیک فارسی، ادبیات معاصر ایران نیز از کار ترجمه و تحقیق در ژاپن پرکنار نمانده است. کوشنده‌ترین مترجم آثار نویسندگان معاصر ایران کوسوکوناکامورا Kosoku Nakamura است که برگزیده‌ای از داستانهای محمدعلی جمال زاده، بوف کور صادق هدایت و دو مجموعه از داستانهای کوتاه این نویسنده را به ژاپنی ترجمه کرده و مقالاتی در تحلیل افکار و آثار او انتشار داده است.

از جلال آل احمد نیز داستانهای بلند نفرین زمین و مدیر مدرسه و همچنین داستانهایی از بزرگ علوی، صادق چوبک و غلامحسین ساعدی را مینورو یامانا Minoru Yamana به ژاپنی ترجمه کرده است.

مقالاتی در تحلیل و بررسی انتقادی از ادبیات معاصر ایران انتشار یافته است که از آن جمله به چند مقاله از موریو فوجی در تحقیق زبان عامیانه فارسی در «چرند و پرند» علی‌اکبر دهخدا، نظرگاههای میرزا فتحعلی آخوندزاده درباره ادبیات و صادق هدایت درباره فرهنگ توده می‌توان اشاره کرد.

شعر معاصر فارسی نیز از مطالعه پژوهندگان ادبیات ایران پنهان نمانده است و تاکنون مجموعه شعر ابراهیم در آتش از احمد شاملو را شوکویانادا Shoko Yanada به ژاپنی ترجمه و منتشر کرده و آثاری از نیما یوشیج، نادر نادرپور، اخوان ثالث و شفیعی

کدکنی به طور پراکنده ترجمه شده است.^۱

علوم اجتماعی اقتصاد کشاورزی

سحقان ژاپنی در پژوهشهای خود در حوزه‌های اقتصاد کشاورزی ایران با اقامت دراز مدت در روستاهای ایران و علاقه و کنجکاری و پشتکار حاصل علمی درخشانی داشته‌اند که در کتاب‌ها و مقالات گوناگون انتشار داده‌اند. پیشرو این محققان موریو اونو Morio Ono است که از سال ۱۹۶۳ به مدت بیست و پنج سال در روستاهای ایران به کار تحقیق محلی سرگرم بوده است و نتایج آن را در مجموعه مقالاتی با عنوان «پژوهش در ساختار اقتصادی روستاهای ایران» منتشر کرده است. مهمترین حوزه پژوهشی اونو در روستای خیرآباد در نزدیکی شیراز بوده است که این پژوهشگر پرکار با اقامت خود درین روستا توانسته با ساختار اقتصادی آن در زمان نظام ارباب رعیتی و پس از اصلاحات ارضی به خوبی آشنا شود و در عین حال رفتارهای اجتماعی مردم این روستا را نیز مطالعه و ثبت کند.

در پی او، شوکوکازاکی Shoukookazaki از اواخر دهه ۱۹۶۰ پس از انجام تحقیق محلی در روستای طالب‌آباد در نزدیکی شهر ری طرح تحقیقاتی وسیعی را درباره نظام

۱- بعضی از آثار فارسی که به زبانی ترجمه شده است: رباعیات خیام، گلستان سعدی، غزلیات حافظ، وستان سعدی، مثنوی مولوی، قابوسنامه، چهارمقاله، هفت پیکر نظامی، شاهنامه فردوسی، خسرو بربین نظامی، لیلی و مجنون نظامی، اسکندرنامه نظامی

کتابهای معاصر فارسی که به زبانی ترجمه شده است: طالب اف تبریزی، میرزا فتحعلی آخوندزاده، بقاله آشفنگی در فکر تاریخ، اثر فریدون آدمیت، آثار احمد کسروی، میرزا ملکم‌خان، بوف کور صادق دایت، نفرین زمین جلال آل احمد، مدیر مدرسه جلال آل احمد، چرند و پرند علی اکبر دهخدا، ابیم در آتش احمد شاملو، آثاری از نیمایوشیج، نادرپور، بزرگ علوی، صادق چوبک، اخوان ثالث، شعبی کدکنی و غلامحسین ساعدی.

مالکیت ارضی و انرواع کشت در ایران آغاز کرد و تأثیر اصلاحات ارضی را در اقتصاد روستاهای ایران بررسی کرد.

این سلسله تحقیقات را محققان ژاپنی دیگر ادامه دادند. ریوچی هارا (Ryūichi Hara) جز مسئله نظام مالکیت کشاورزان و اقتصاد روستایی در مقاله‌ای تأثیر انقلاب را بر اقتصاد روستاهای ایران بررسی کرده است و آکیرا گوتو (Akira Goto) به بررسی ساختار مزرعه‌داری پس از اصلاحات ارضی و همچنین نظام آبیاری و کشاورزی در ایران پرداخته است.

فئات در ایران به عنوان قدیم‌ترین وسیله شبکه آبیاری کشاورزی توجه محققان ژاپنی را از دیرباز به خود جلب کرده است. در پی کوبوری (Kobori) که در تحقیق در این پیشرو بوده محققان ژاپنی دیگر در این باب دست به پژوهش گسترده زده‌اند. از جمله گزارش‌های با عنوان «کشاورزی و روستاهای زراعی در غرب آسیا» حاصل کار تحقیق گرو اودا (Oda)، سوئو (Suwo) و اوچی (Ochi) براساس مطالعه شیوه آبیاری و نظام کشت یکصد و پنج روستای ایران است. همچنین در سالهای ۱۹۷۵-۱۹۷۰ یکی از انجمن‌های علمی ژاپن با حمایت مالی وزارت آموزش این کشور در تحقیق شبکه‌های آبیاری در ایران مؤسسه خاکشناسی ایران همکاری داشته است.

مردم شناسی اجتماعی

پژوهشگران ژاپنی با اقامت خود در شهرها و روستاهای ایرانی و توجه به زندگی اجتماعی رفتارهای جمعی ایرانیان در این حوزه نیز توفیق داشته‌اند.

موریوانو استاد اقتصاد کشاورزی که تنها در رشته تخصصی خود که در حوزه مردم شناسی اجتماعی نیز کتابها و مقاله‌های بسیار نوشته است. او در کتاب «خیرآبادان» سرگذشت بیست بیست و پنج ساله روستائیان ایرانی (۱۹۹۰) حاصل مجموعه مشاهدات خود را طی سالیان دراز اقامت در روستای خیرآباد منعکس کرده است و همچنین در کتابها روزشمار انقلاب ایران (۱۹۸۵) گزارش مستندی از جریان انقلاب ایران و کنش و واکنش

روستائیان در انقلاب ایران را به دست داده است.

بحث و بررسی بیشتر درباره‌ی دستاورد پژوهشی محققان ژاپنی در مقوله‌ی علوم اجتماعی و شعب متعدد آن از حوصله‌ی این گزارش بیرون است.

ما در این جا کوشیدیم بر حاصل کار ژاپنی‌ها در تحقیقات مربوط به ادبیات و علوم انسانی تأکید کنیم، حوزه‌ای که دیگران به آن نپرداخته‌اند. علاقمندان برای اطلاع از جزئیات بیشتر از کار محققان علوم اجتماعی و همچنین تحقیقات اسلام‌شناسی در ژاپن می‌توانند به مراجع زیر مراجعه کنند:

- Hisae Nakanishi, *Iranian Studies*, No. 2-4, 1988, pp. 131-159.
- Tsugitaka Sato, The Present Situation of Islamic and Middle Eastern Studies in Japan, *AJAMES*, No. 7, 1992, pp. 445-455.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی